

Москалюк Н.В.
Київський національний
лінгвістичний університет

НАПРЯМОК ПОХІДНОСТІ В КОНВЕРСІЙНИХ ПАРАХ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У теорії словотвору проблема встановлення напрямку похідності у конверсійних парах посідає важливе місце. Словотворчі процеси, які відбуваються при конверсії, не мають спеціальних морфологічних показників, що уможливує як утворення дієслів від іменників, так і іменників від дієслів. Визначення напрямку словотворчої похідності за конверсією є необхідним завданням у сучасній англістиці.

Актуальність дослідження підтверджується спрямуванням сучасних лінгвістичних розвідок на вивчення різноманітних способів утворення відіменникових дієслів і віддієслівних іменників у англійській мові в різних функціональних стилях. Існує необхідність систематизувати існуючі підходи для всебічного вивчення віддієслівних іменників і відіменникових дієслів та встановлення критеріїв їх розмежування.

Аналіз теоретичних джерел показує, що найбільша кількість лінгвістичних досліджень присвячена конверсії як одному з найпродуктивніших способів утворення відіменникових дієслів і віддієслівних іменників. Явище конверсії вивчалось з точки зору морфології (О. І. Смирницький, К. З. Плоткіна, У. М. Biese, Н. Marchand), семантики (С. М. Костенко, Г. П. Троїцька, D. Lee), синтаксису (D. Craig, R. Pence). Ю. О. Жлуктенко, А. Я. Загоруйко та Н. Ф. Іртенєва запропонували розглядати конверсію як морфолого-синтаксичний спосіб словотвору. Л. П. Павліченко проводила дослідження конверсійних пар з позицій їх взаємозв'язку з фразотворенням.

Мета статті полягає у встановленні основних критеріїв визначення напрямку похідності в конверсійних парах $N \rightarrow V$ і $V \rightarrow N$ у сучасній англійській мові.

Для досягнення поставленої мети розглянемо критерії для визначення напрямку похідності слів за конверсією у парах: дієслово \rightarrow віддієслівний іменник чи іменник \rightarrow відіменникове дієслово.

У сучасній англістиці існують різноманітні підходи до визначення семантичної похідності. Критерій семантичної залежності полягає в тому, що з двох слів, пов'язаних конверсійними відношеннями, похідним є слово, аналіз якого залежить від значення іншого члена цієї пари [1, 84]. Дефініція похідного слова обов'язково включає вихідне слово. Наприклад: *a knife* (an object with a sharp blade for cutting food which can be used as a weapon or a tool) \rightarrow *to knife* (to injure or kill someone with a knife); *to jump* (to move your body off the ground using your legs) \rightarrow *a jump* (a movement in which you jump off the ground). О.Д. Мешков пов'язує критерій семантичної залежності з логічним критерієм, який використовується у тих випадках, коли вихідний іменник означає знаряддя дії або частину тіла, а похідне дієслово – дію. Проте, недолік логічного критерію полягає в тому, що він знаходиться поза межами лінгвістики й не може бути основним при визначенні похідності членів конверсійних пар [2, 124].

Носії мови легко виявляють більш складну структуру семантики похідного слова. Наприклад, дієслово *pen* “писати” включає як значення предметності, яке воно отримало від іменника *pen* “ручка”, так і значення процесуальності [6, 174]. Отже, ускладнена семантична структура похідного слова може бути використана для визначення семантичної похідності членів конверсійних пар.

Проте, описані вище критерії семантичної похідності не доцільно застосовувати для

встановлення похідності у деяких конверсійних парах через неможливість здійснення цього завдання, спираючись лише на семантику членів таких пар, наприклад: *an answer* “відповідь” – *to answer* “відповідати”, *work* “робота” – *to work* “робити”. У таких випадках звертаються до аналізу системних відношень, з’ясовуючи похідний/непохідний характер того чи іншого слова за похідністю/непохідністю аналогічних утворень, передусім синонімів чи антонімів.

Морфологічно марковані похідні допомагають визначити похідність синонімічного іменника [6, 175]. Якщо порівняти такі пари, як *to call* “оголошувати” – *a call* “оголошення”, *to care* “доглядати” – *a care* “догляд” з аналогічними синонімічними парами *to announce* “оголошувати” → *an announcement* “оголошення”, *to attend* “доглядати” → *attendance* “догляд”, то можна зробити висновок, що іменники *call* і *care* утворилися від вихідних дієслів [3, 63].

З. А. Харитончик зазначає, що семантично іменник *love* “любов” і дієслово *love* “любити” перебувають у таких самих відношеннях, як і іменник *hatred* “ненависть” та дієслово *hate* “ненавидіти” [6, 175]. Отже, іменник *love* є похідним від відповідного дієслова. Семантична аналогія конверсійних пар з протилежними значеннями почуттів дозволяє встановити напрямок похідності їх членів.

Проте критерій системних відношень має значні обмеження, оскільки за його допомогою можна визначити напрямок похідності лише таких членів конверсійних пар, що мають аналогічні синонімічні чи антонімічні відповідники зі складною морфологічною структурою [3, 63].

Таких обмежень не має критерій типових семантичних відношень за конверсією [6, 175], або критерій виявлення певної семантичної моделі конверсійних пар [1, 87]. Суть критерію типових семантичних відношень полягає в тому, що маркуючою ознакою деривата є його значення. Згідно з нашим дослідженням, відіменникові дієслова можуть означати: 1) дію, яку виконують за допомогою предмета чи знаряддя, позначеного вихідним іменником (*to axe* “працювати сокирою”); 2) дію, звичну для особи чи істоти, названої вихідним іменником (*to witness* “свідчити”); 3) “перебувати десь або робити щось у позначений вихідним іменником час” (*to winter* “зимувати”) тощо.

Віддієслівним іменникам, що утворилися внаслідок конверсії, притаманні такі значення: 1) поодинокі дія (*a move* “рух”); 2) місце дії (*a forge* “кузня”); 3) об’єкт або результат дії (*a forfeit* “конфіскована річ”) тощо.

Похідні за конверсією дієслова та іменники здатні розвивати певні типи значень. Проте, критерій типових семантичних відношень також не є надійним, оскільки серед конверсійних пар багато випадків, коли визначити семантичний характер відповідної похідної частини мови важко, наприклад: *rave* “марення” – *to rave* “марити” [3, 63].

О. Д. Мешков і М. І. Мостовий звертають увагу дослідників на те, що вихідне слово має більше значень, ніж похідне [2, 124; 3, 63]. Тобто вихідному слову властива розгалуженість семантичної структури, що слугує критерієм визначення похідності у конверсійних парах, пор.: *a convert* (1) “новонавернений (до іншої віри)”; 2) “той, хто перейшов з однієї партії до іншої”) і *to convert* (1) “перетворювати (на, у – *into*)”; 2) “навертати (в іншу віру)”; 3) фін. “конвертувати”; 4) юр. “змінювати юридичний характер власності”), а отже, *to convert* → *a convert* [6, 177].

Опосередкований зв’язок значень, або характер зв’язку значень, похідного слова з одним або декількома значеннями вихідного слова може слугувати показником внутрішньої похідності першого (наприклад, значення іменника *tramp* “звук важких кроків”, “мандри пішки”, “волоцюга” пов’язані зі значеннями дієслова *tramp* “важко

ступати”, “насилу плентатися”, а отже, *tramp* (v) → *tramp* (n)) [5, 9].

До семантичних критеріїв належить обмежене вживання утвореної за конверсією лексичної одиниці, яке можна інтерпретувати як критерій частотності. Суть цього критерію полягає в тому, що слово, яке вживається частіше, є вихідним [1, 89]. Наприклад: *an author* → *to author*, *a newspaper* → *to newspaper*.

І. І. Борисенко зазначає, що відмінності у сфері вживання та стилістичне забарвлення також можуть свідчити про напрямок похідності у конверсійних парах [1, 88–89]. В результаті конверсії відбувається метафоричне переосмислення вихідної одиниці, наприклад: *Mum nails her daughter's killer* (The Sun). Слово, яке належить до нейтрального стилю, є вихідним, а стилістично марковане – похідним, наприклад: *an eyeball* “очне яблуко” → *to eyeball* “вилупити очі”.

Семантичні критерії використовуються разом із формальними для встановлення напрямку похідності досліджуваних пар слів. Певні словотворчі елементи свідчать про напрямок похідності у конверсійних парах. Дієслова, до складу яких входять іменникові суфікси (-ment, -tion, -ure), є похідними від відповідних іменників, наприклад: *to document* “видавати документи”, *to pleasure* “приносити задоволення” тощо [6, 177]. Більш того, складна морфологічна будова іменників, для яких характерним є утворення шляхом складання, свідчить про їх первинний/вихідний характер і вторинний/похідний характер корелятивних дієслів (пор.: *a snowball* “сніжка” і *to snowball* “гратися в сніжки”) [6, 177].

Якщо одне зі слів конверсійної пари зустрічається лише у певній формі, в той час як інший член пари не має таких обмежень, то воно є дериватом. Наприклад, дієслово *to neighbour* “межувати, сусідувати” вживається переважно у формі дієприкметника І (*neighbouring*) [6, 176].

Словотворчий критерій ґрунтується на взаємозв'язку слів певного словотворчого гнізда та характері похідності дериватів. Якщо переважна більшість дериватів у словотворчому гнізді є відіменниковими похідними, то іменник, який співвідноситься з дієсловом за конверсією, у цьому гнізді є вихідним. Наприклад, іменник *awe* “благовійний страх” є вихідним словом, а дієслово *awe* “вселяти страх” – похідним, про що свідчить відіменниковий характер таких похідних, як *awesome*, *aweless*, *aweful* у цьому гнізді. Якщо більшість похідних слів мають віддієслівний характер, то вихідним у такому гнізді є дієслово, наприклад: *to float* “плавати, триматися на поверхні” – *floatage*, *floatation*, *floater*, *floatable* і т.д. [6, 175].

М. І. Мостовий називає словотворчий критерій дериваційними відношеннями цілої групи слів [3, 63]. Проте, автор зауважує, що критерій за словотвором, дієвий лише для тих лексичних одиниць, які мають розгалужену систему морфологічних дериватів.

У лінгвістиці застосовується синтаксичний критерій, згідно з яким слово не може належати до жодної з частин мови, доки воно не виконує певної функції у реченні, наприклад:

“*Now the Mail reveals the terrible human cost to the donors who damage their fertility for a few pounds*” (The Daily Mail). “*Lawyers for the site, which receives up to 10,000 posts a day from mothers, say threatened legal action is a blow to free speech and “wholly disproportionate”*” (The Daily Telegraph).

О. Д. Мешков пропонує такі лінгвістичні критерії для визначення напрямку похідності: 1) неправильне дієслово не може бути похідним; 2) іменник із іменниковим афіксом не може бути похідним [2, 125]. Отже, результатом конверсії N→V можуть бути лише правильні дієслова. При напрямку V→N вихідними можуть бути як неправильні дієслова, так і правильні [2, 125]. Згідно з цим критерієм дієслово *catch* є вихідним, а

іменник *catch* – похідним.

Хронологічний критерій допомагає достеменно визначити час першої фіксації тієї чи іншої лексичної одиниці у писемних джерелах, а отже, і хронологію виникнення досліджуваних членів конверсійних пар, наприклад: *to raise* “піднімати” (1200) → *raise* “підійом” (1500), *a question* “запитання” (1375) → *to question* “запитувати” (1490), *to cut* “різати” (1275) → *a cut* “поріз” (1300), *a face* “обличчя” (1290) → *to face* “дивитися у вічі/стикатися лицем до лиця” (1440) тощо.

І. І. Борисенко зауважує, що історичні процеси утворення слів можуть вступати у протиріччя з відношеннями, які склалися у синхронній системі мови [1, 91], тобто ті лексичні одиниці, що утворилися в англійській мові не внаслідок додавання словотворчого елемента, а, навпаки, шляхом його віднімання, і саме тому цей процес має назву “зворотний словотвір”, або “реверсія” [4], наприклад: *a swindler* “шахрай” → *to swindle* “шахраювати”, *an editor* “редактор” → *to edit* “редагувати”, *television* “телебачення” → *to televise* “транслявати телевізійну програму”.

Деякі критеріїв одночасно можуть слугувати підтвердженням тієї чи іншої гіпотези щодо напрямку похідності у парах слів, пов’язаних конверсійними відношеннями.

З. А. Харітончик і М. І. Мостовий зазначають, що семантичні критерії є найбільш дієвими серед усіх перерахованих, оскільки саме на них спираються мовці під час розкриття семантики похідного за конверсією дієслова чи іменника [6, 177; 3, 64]. На нашу думку, семантичні критерії не можуть бути основними при визначенні напрямку похідності у конверсійних парах, оскільки вони позбавлені врахування формальних показників слів. Більш того, у тих випадках, коли семантичні відношення конверсійних пар викликають сумнів, необхідно звернутися до їх етимології.

Наукові результати проведеного дослідження забезпечуються аналізом останніх публікацій, присвячених розгляду відіменникових дієслів і віддієслівних іменників. Вивчення фактичного матеріалу спонукало нас до перевірки доцільності використання хронологічного критерію для визначення напрямку похідності у конверсійних парах у сучасних англійських британських газетах. У ході дослідження встановлено, що семантичні критерії позбавлені дієвості, оскільки вони не враховують морфолого-синтаксичні ознаки та хронологію виникнення лексичних одиниць.

Серед критеріїв визначення напрямку похідності у конверсійних парах, на особливу увагу заслуговує саме хронологічний критерій, оскільки він у переважній більшості випадків допомагає чітко визначити, яке слово (іменник чи дієслово) було зафіксоване в англійській мові першим. Перспективним вважаємо дослідження стилю газет для підтвердження доцільності використання хронологічного критерію при визначенні напрямку похідності в конверсійних парах слів.

Використана література:

1. Борисенко И.И. Отыменные сложные глаголы в современном английском языке (на материале новообразований 1939 – 1969 гг.): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1973. – 167 с.
2. Мешков О.Д. Словообразование современного английского языка. – М.: Наука, 1976. – 245 с.
3. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови: Навчальний посібник для ін-тів і фак. інозем. мов. – Харків: Основа, 1993. – 256 с.
4. Мячина А.В. Обратное образование слов (реверсия) в английском языке: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1962. – 212 с.
5. Павличенко Л.П. Взаимосвязь двух способов отыменной глагольной деривации в английском языке: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Кишинев, 1981. – 169 с.
6. Харитончик З.А. Лексикология английского языка. – Мн.: Выш. шк., 1992. – 229 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. The Daily Mail. – 2006. – [Cited 2006, 17 July]. – Available from: http://www.dailymail.co.uk/pages/live/femail/article.html?in_article_id=396220
2. The Daily Telegraph. – August 8, 2006. – 26 p.
3. The Sun. – 2006. – [Cited 2006, 12 September]. – Available from: <http://www.thesun.co.uk/article/0,,2-2006420234,00.html>

*Нагорна О.О.
Національний педагогічний
університет ім. М.П.Драгоманова*

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ
З НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ**

Лінгвістична проблема співвідношення мови й культури була однією з найпопулярніших протягом ХХ століття.

Ще на початку ХІХ ст. цю проблему намагались вирішити німецькі вчені — брати Грімми, ідеї яких знайшли свій розвиток у Росії 60-70-х роках ХІХ ст. – у працях Ф. І. Буслаєва, О. О. Потебні [5, 27]. Найширшого розповсюдження у світі отримали ідеї В. Гумбольдта. За В. Гумбольдтом, мова є “народний дух”, вона є “саме існування” народу. Культура проявляється перш за все у мові [3, 65-67].

Мова – це складне соціальне явище, яке зберігає інформацію про події та думки і, одночасно, є засобом спілкування; мова відтворює історію становлення нації, особливості її психологічної моделі [2, 32].

Сліди давно минулих поколінь зберігаються сьогодні у приказках, фразеологізмах, метафорах, символах культури і т.д. Однак, словник, який пов’язаний з явищами об’єктивної діяльності, з історією певної мовної общини є не лише засобом спілкування, але також засобом фіксації та передачі соціо-когнітивного досвіду від покоління до покоління [7, 36].

Р. Ладо вважає, що “ ми повністю не зрозуміємо мову іншої нації, до того часу, поки ми не навчимося сприймати її очима тих, кого вони вважають своїми героями; розуміти за що боролися ці люди...; які досягнення вони цінують... Дійсно, іноземець не оволодіє всім, що знає людина, яка прожила все життя у певній етнічній общині, але деякі заздалегідь відібрані ситуації і факти будуть сприяти нашому взаєморозумінню” [11, 152].

Актуальність нашого дослідження пояснюється швидким поширенням міжмовних та міжкультурних контактів, що робить особливо важливими такі питання як взаємозв’язок та взаємозалежність мови та культури, культурних особливостей мовленнєвої поведінки та ін. Фразеологізми як мовний знак є джерелом отримання фонових знань, пов’язаних із історією, географією і побутом життя народу – носія мови.

Фразеологізми є експонентами культурних знаків. План змісту ФО, а також закріплені за ними культурні конотації самі стають знанням, тобто джерелом когнітивного освоєння. Таким чином, співвідношення з тим або іншим культурним кодом складає зміст культурно-національної конотації. Саме культурна конотація додає культурно-значущу маркованість не тільки ФО, але й усьму тексту, в якому вони вживаються [5, 32].

У кожному конкретному фразеологізмі відображається не цілісний міф, а